THE ISRAELITE PRESS
The only Jewish Newspaper in Western Canada.
אידישע וואָרט
Office and Place of Business: New Israelite Press Bldg., 165 Selkirk Ave. East
Published daily except Saturday and Sunday
ENTERED AS SECOND-CLASS MAIL MATTER AT OTTAWA
Subscription: $6.00 per year
Est. 1910 Phones: 55 409—52 213
Winnipeg — Manitoba

די איבערקערעניש אין ארגענטינע

א רעוואָלוציאָנערע כוואליע האָט לעצטנס ארומגעכאפּט די דרום אמעריקאנער רעפּובליקן. א צאָל אייפשטאנדן זיינען פאָרגעקומען, און רעגירונגען זיינען אומגעוואָרפן געוואָרן.

די כוואליע האָט איך פארכאפּט ארגענטינע, די גרעסטע און וויכטיקסטע פון די רעפּובליקן. — אין וועלכער מיר זיינען אנב באזונדערס פאר־אינטערעסירט, ווייל דאָרט עקזיסטירט א גרויסער, וויכטיקער אידישער ישוב. וועלכער האלט אין וואַקסן און אנטוויקלען זיך אין חשיבות. די רעוואָלוציע איז דאָרטן דערווייל געווען זיגרייך, דער אראָפּגעוואָרפענער פּרעזידענט געפינט זיך א געפאנגענער אין די הענט פונ'ם רעבעלירנדיקן מיליטער, און דער אָנפירער פון דער איינשטאנדס ארמיי האָט זיך פּראָקלאמירט פאר דעם צייטווייליקן פּרעזידענט פון דער רעפּובליק.

פאר אונז דאָ, וואָס זיינען געוויינט געוואָרן צו שטאנדהאפטע דעמאָקראטישע רעגירונגען, איז שווער פאָרצושטעלן זיך און באגרייפן, וואָס איינגנטלאך קומט פאָר אין ארגענטינע און אין די אנדערע דרום אמעריקאנער לענדער. איין זאך זעט אונז אָבער אויס צו זיין זיכער: די "רעוואָלוציעס" אין די לענדער זיינען נים דאָס וואָס מיר פארשטייען געוויינלאך אונ־טער דעם וואָרט, — נים קיין סאָציאלע איבערקערעניש, וואו איין קלאס שטויסט ארויס דעם צווייטן און פארנעמט זיין ארט ווי א הערשנדיקער קלאס. גיכער איז דאָס אן אויפשטאנד פון איין קליקע, וואָס האָט זיך אויסגעהונ־גערט נאָך מכאט, קעגן אן אנדערער, וואָס איז צו לאנג געזעסן "ביי דער קאָ־ריטע", און האָט אזוי ארויסגערופן דעם פארדראָס פון די אנדערע, וואָס האָבן אויך א יצר־הרע צו דער "קאָריטע".

אין די דרום אמעריקאנער לענדערבכלל, כאָטש נאָמינאל זיינען זיי דעמאָקראטישע לענדער, געפינט זיך די פּאָליטישע און עקאָנאָמישע מאכט אין די הענט פון א קליין הייפעלע "וויכטיע" הערשער. די גרויסע מאסן פון פאָלק באשטייען אָדער פון ריין־בלוטיקע אינדיאנער און טייללווייז נעגערס (געוועזענע שקאַאפן), אָדער פון געמישטע ראסן. די דאָזיקע מאסן לעבן אין אָרימקייט, נים און גערדיכטער פינסטערניש, און זיי קאָנען זייער לייכט אויסגענוצט ווערן פון פארשיידענע אוואנטיוריסטן פאר זייערע אייגענע צוועקן.

אין די דאָזיקע לענדער, — פון מעקסיקאָ ביז ארגענטינע, — איז די מאכט פאקטיש אלעמאָל אין א גרעסערער אָדער קלענערער מאָס א דיקטאָטאָרישע. פּרעזידענטן פארכאפּן זייער אפט די מאכט מיט דער הילף פון וואפן, און ווען זיי ווערן אפילו דערווייל כלומר'שט אויף א געזעצלאכן אופן ווערן אין די וואלן דורכגעפירט אזעלכע שווינדלעריין און גוואלד־טאטן, אז זיי שפּיגלען בשום אופן נים אָפּ דעם ווילן פון פאָלק, דאָס איז שיר נים א כלל אין אָט די צענטראל און דרום אמעריקאנער רעפּובליקן, מיט זייער וויניק אויסנאמען.

און, געלינגט שוין א קליקע ארייצוכאפּן די מאכט אין די הענט, איז זי זייער שווער דערנאָך ארויסצושטויסן. זי זעט שוין, אז די וואלן זאָלן גיין אזוי, ווי זי ווינשט. אנדערע אוואנטיוריסטן, וואָס ווילן אויך אַ חלק אין דעם רעגירונגס שיסל, קאָנען דאָס נים דערגרייכן, סיידן דורך אן אויפשטאנד

און אזוי ווי די ברייטע מאסן פון פאָלק לעבן אין ארימקייט און אין פינסטערניש, איז עס גאָר נים שווער אויסצונוצן זיך מיט זייער אומצו־פרידענהייט. מען דארף זיי בלויז אנווייזן אוי די מעשים תעתועים פון דער הערשנדיקער קליקע. — און די דארף מען ווייט נים זוכן. — און מאכן זיי געוויסע צוזאָגן, זיי זאָלן אונטערשטיצן וועלכן ס'איז אויפשטאנד.

דאָס איז וואָס די דארשטיקע נאָך מאכט אוואנטיוריסטן טוען, און דאָס געלינגט זיי גאנץ אָפט. און אויפ'ן אָרט פון איין קליקע פאלט די מאכט אריין אין די הענט פון אן אנדער קליקע. וואָס איז אָפטמאָל נאָך ערגער פון דער ערשטער.

די איבערקערעניש אין ארגענטינע קאָן דערפאר דערווייל נים באַ־טראכט ווערן ווי אן אומבייט צום בעסערן. אמת, א דיקטאטאָר איז געפאלן, אָבער עס איז נאָך א גרויסער ספק, אויב דער נייער דיקטאטאָר, געשטיצט פונ'ם מיליטער, וועט זיין בעסער. אלע גוטע הבטחות וואָס ער קאָן איצט מאכן און די שיינע לאָזונגען מיט וועלכע ער קאָן זיך איצט באנוצן קאָנען אוועק מיט'ן ווינט, אזוי שנעל ווי ער וועט דערפילן, אז ער האָט די מאכט פולשטענדיק אין זיינע הענט.

אזוי איז די לאגע, ווי זי זעט אונז אויס. טאָמער וועט זיך שפּעטער ארויסווייזן, אז מיר מאכן א טעות אין אונזער אָפּשאצונג פון דער לאגע, וואָלטן מיר געווען זייער צופרידן צו אנערקענען דעם טעות.

דר דורכפאל פון די כותל־מערבי פארהאנדלונגען

דער פארזוך וואָס איז לעצטנס געמאכט געוואָרן צונויף צו פירן דעם אידישן און דעם אראבישן צד, זיי זאָלן צווישן זיך אויף א פרידלאכן אופן שליכטן דעם כותל־מערבי סכסוך, וועלכער האָט אַרויסגערופן אזויפיל בייז בלוט און וועלכער האָט געדיגט ווי דער פונק וואָס האָט אויפגעריסן די פאָ־ראיאריקע אויסברוכן, — דער פארזוך, ווי עס ווערט באריכטעט פון ירו־שלים, איז דורכגעפאלן. נאָכדעם ווי די פארהאנדלונגען צווישן ביידע צדדים זיינען פאר א היכשער צייט אָנגעגאנגען, זיינען זיי אונטערגעבראָכן גע־וואָרן, אן האָפענונגען אויף זייער באנייאנג.

די אורזאך פונ'ם צוזאמענברוך איז דעם גראנד מופתי עקשנות. צוזאמען ריידן זיך קאָן מען דאָך נאָר דאן, ווען ביידע צדדים זאָלן איינגיין אויף געוויסע פשרות. אין דעם פאל האָט אָבער דער מופתי, פאר דעם אראַ־בישן צד, נים געוואָלט גיין אויף קיין שום קאָמפּראָמיסן, און אונטער אזעל־כע אומשטענדן איז, נאָטירלאך, געוואָרן איבעריק די פאָרזעצונג פון די פארהאנדלונגען.

אָבער דאָך וועלן די אָנגעפירטע פארהאנדלונגען ברייגגען געוויסע רעזולטאטן. עס וועט איצט פאר אלעמען ווערן קלאָר, אז דער מופתי וויל נים קיין פרידלאכע לייזונג פון דער פראגע. מען וועט דערפון מוזן דריגגען, אז די כותל־מערבי פראגע איז פאר אים נוויטיק, זי זאָל דינען ווי ברען־שטאָף אָנצוהאלטן ווייטער די שנאה.

די מאנדאטן קאָמיסיע פון דער פעלקער־ליגע האָט אין איר באריכט נאָכאמאָל באשטעטיקט, אז די וועלט דערוואָרט פון ענגלאנד זי זאָל דערפילן אירע פארפליכטונגען צו די אידן. די ענגלישע רעגירונג אליין אנערקענט די דאָזיקע פארפליכטונגען, כאָטש זי טענה'ט, אז זי האָט זיי ביז איצט אויך, אין די גרעניצן פון אירע מענדאטן, דערפילט.

דער מופתי, מיט זיין עקשנות, טרעט אזוי ארויס קעגן דער גאנצער וועלט, און דאָ פארמעסט ער זיך נים לויט זיינע כוחות. די וועלט וועט איצט זעען, אז די אידן זיינען צו גיין אויף פשרות. — דאָס האָבן זיי דער־וויזן ביי די כותל־מערבי פארהאנדלונגען, און דאָס איז באשטעטיקט גע־וואָרן מיט דר. ווייצמאנס דערקלערונג ביים אקציאָנס־קאָמיטעט אין בערלין, וואו ער האָט פארגעשלאָגן א צווייי־נאציעס שטאט אין פאלעסטינע. אלע קאָנען איצט זעען, ווער עס שטערט צו א פרידלאכער לייזונג פון דער פאָ־לעסטינער פראגע.

דאָס וועלן אויך איינזעען די קליגערע און מעסיקערע אראבישע פּי־רער. שוין הערט זיך אין זייערע ריינען א שטים פון אומצופרידנהייט מיט דעם מופתיס עקסטרעמער פאָליטיק, און אָט די אומצופרידנהייט, קאָן מען זיך פארשטעלן, וועט וואקסן: די בעסערע פירער וועלן נים וועלן אריינצי־גען די אראבער אין א קאָמף קעגן דער גאנצער וועלט.

דר איבערקערעניש אין ארגענטינע

א רעוואָלוציאָנערע כוואליע האָט לעצטנס ארומגעכאפּט די דרום אמעריקאנער רעפּובליקן. א צאָל אויפשטאנדן זיינען פאָרגעקומען, און רע־גירונגען זיינען אומגעוואָרפן געוואָרן.

די כוואליע האָט אויך פארכאפּט ארגענטינע, די גרעסטע און וויכ־טיקסטע פון די רעפּובליקן. — אין וועלכער מיר זיינען אנב באזונדערס פאר־אינטערעסירט, ווייל דאָרט עקזיסטירט א גרויסער, וויכטיקער אידישער ישוב. וועלכער האלט אין וואַקסן און אנטוויקלען זיך אין חשיבות. די רעוואָ־לוציע איז דאָרטן דערווייל געווען זיגרייך, דער אראָפּגעוואָרפענער פּרעזי־דענט געפינט זיך א געפאנגענער אין די הענט פונ'ם רעבעלירנדיקן מילי־טער, און דער אָנפירער פון דער איינשטאנדס ארמיי האָט זיך פּראָקלאמירט פאר דעם צייטווייליקן פּרעזידענט פון דער רעפּובליק.

פאר אונז דאָ, וואָס זיינען געוויינט געוואָרן צו שטאנדהאפטע דע־מאָקראטישע רעגירונגען, איז שווער פאָרצושטעלן זיך און באגרייפן, וואָס איינגנטלאך קומט פאָר אין ארגענטינע און אין די אנדערע דרום אמעריקא־נער לענדער. איין זאך זעט אונז אָבער אויס צו זיין זיכער: די "רעוואָלו־ציעס" אין די לענדער זיינען נים דאָס וואָס מיר פארשטייען געוויינלאך אונ־טער דעם וואָרט, — נים קיין סאָציאלע איבערקערעניש, וואו איין קלאס שטויסט ארויס דעם צווייטן און פארנעמט זיין ארט ווי א הערשנדיקער קלאס. גיכער איז דאָס אן אויפשטאנד פון איין קליקע, וואָס האָט זיך אויסגעהונ־גערט נאָך מכאט, קעגן אן אנדערער, וואָס איז צו לאנג געזעסן "ביי דער קאָ־ריטע", און האָט אזוי ארויסגערופן דעם פארדראָס פון די אנדערע, וואָס האָבן אויך א יצר־הרע צו דער "קאָריטע".

אין די דרום אמעריקאנער לענדערבכלל, כאָטש נאָמינאל זיינען זיי דעמאָקראטישע לענדער, געפינט זיך די פּאָליטישע און עקאָנאָמישע מאכט אין די הענט פון א קליין הייפעלע "וויכטיע" הערשער. די גרויסע מאסן פון פאָלק באשטייען אָדער פון ריין־בלוטיקע אינדיאנער און טייללווייז נעגערס (געוועזענע שקאַאפן), אָדער פון געמישטע ראסן. די דאָזיקע מאסן לעבן אין אָרימקייט, נים און גערדיכטער פינסטערניש, און זיי קאָנען זייער לייכט אויסגענוצט ווערן פון פארשיידענע אוואנטיוריסטן פאר זייערע אייגענע צוועקן.

אין די דאָזיקע לענדער, — פון מעקסיקאָ ביז ארגענטינע, — איז די מאכט פאקטיש אלעמאָל אין א גרעסערער אָדער קלענערער מאָס א דיקטאָ־טאָרישע. פּרעזידענטן פארכאפּן זייער אפט די מאכט מיט דער הילף פון וואפן, און ווען זיי ווערן אפילו דערווייל כלומר'שט אויף א געזעצלאכן אופן ווערן אין די וואלן דורכגעפירט אזעלכע שווינדלעריין און גוואלד־טאטן, אז זיי שפּיגלען בשום אופן נים אָפּ דעם ווילן פון פאָלק, דאָס איז שיר נים א כלל אין אָט די צענטראל און דרום אמעריקאנער רעפּובליקן, מיט זיי־ער וויניק אויסנאמען.

און, געלינגט שוין א קליקע ארייצוכאפּן די מאכט אין די הענט, איז זי זייער שווער דערנאָך ארויסצושטויסן. זי זעט שוין, אז די וואלן זאָלן גיין אזוי, ווי זי ווינשט. אנדערע אוואנטיוריסטן, וואָס ווילן אויך אַ חלק אין דעם רעגירונגס שיסל, קאָנען דאָס נים דערגרייכן, סיידן דורך אן אויפשטאנד

און אזוי ווי די ברייטע מאסן פון פאָלק לעבן אין ארימקייט און אין פינסטערניש, איז עס גאָר נים שווער אויסצונוצן זיך מיט זייער אומצו־פרידנהייט. מען דארף זיי בלויז אנווייזן אוי די מעשים תעתועים פון דער הערשנדיקער קליקע. — און די דארף מען ווייט נים זוכן. — און מאכן זיי געוויסע צוזאָגן, זיי זאָלן אונטערשטיצן וועלכן ס'איז אויפשטאנד.

דאָס איז וואָס די דארשטיקע נאָך מאכט אוואנטיוריסטן טוען, און דאָס געלינגט זיי גאנץ אָפט. און אויפ'ן אָרט פון איין קליקע פאלט די מאכט אריין אין די הענט פון אן אנדער קליקע. וואָס איז אָפטמאָל נאָך ערגער פון דער ערשטער.

די איבערקערעניש אין ארגענטינע קאָן דערפאר דערווייל נים באַ־טראכט ווערן ווי אן אומבייט צום בעסערן. אמת, א דיקטאטאָר איז געפאלן, אָבער עס איז נאָך א גרויסער ספק, אויב דער נייער דיקטאטאָר, געשטיצט פונ'ם מיליטער, וועט זיין בעסער. אלע גוטע הבטחות וואָס ער קאָן איצט מאכן און די שיינע לאָזונגען מיט וועלכע ער קאָן זיך איצט באנוצן קאָנען אוועק מיט'ן ווינט, אזוי שנעל ווי ער וועט דערפילן, אז ער האָט די מאכט פולשטענדיק אין זיינע הענט.

אזוי איז די לאגע, ווי זי זעט אונז אויס. טאָמער וועט זיך שפּעטער ארויסווייזן, אז מיר מאכן א טעות אין אונזער אָפּשאצונג פון דער לאגע, וואָלטן מיר געווען זייער צופרידן צו אנערקענען דעם טעות.

דייטשע אידן זיינען באַאומרואיגט צוליב דעם אויס־גאנג פון די קומענדע פּארלאַמענט וואלן

(ספּעציעל פאר "דאָס אידישע וואָרט")

פון דר. ברונא ווייל

די וואל־קאמפּאניע וואָס גייט איצט אָן אין דייטשלאנד ערב די פארלאמענט וואלן וואָס קומען פאָר דעם 14טן סעפּטעמבער, איז דורכגערונגען מיט א שטארקע אנ־טיסעמיטישע הצעע. וואָס ווערט אָנגע־פירט מצד דער עקסטרעמער פאשיסטי־שער פּארטיי, די נאַציאָנאל סאָציאליסטן. די אידישע פירער האלטן אז צוליב דעם איצטיקן עקאָנאָמישן קריזיס וואָס הערשט איצט אין דייטשלאנד, געפינען די פאָ־אן זיי דערוואָרנען, אז די נאַציאָנאל סאָ־ציאליסטן וועלן דערווייל צום קומענדיקן פּארלאמענט ארום 60 דעפּוטאטן.

דר. ברונא ווייל, דער וויצע־פּרעזידענט פון דעם "צענטראל פאראיין פון די דייט־שע בירגער פון אידישן גלויבן", איז איי־נער פון די פּראָמינענטסטע פאָליטישע פירער אין דייטשלאנד און איינער פון די גרינדער פון דער נייער קאָנסטיטוציאָנע־לער פּארטיי. דר. ווייל, וועלכער גיט דאָ אן איבערזיכט וועגן דער פאָליטישער לאָ־גע אין דייטשלאָנד איז אויך דער איינצי־קער אידישער קאַנדידאַט פון בערלין אויף דער וואל־ליסט פון דער נייער קאָנסטיטו־ציאָנעלער פּארטיי.

רעדאקציע פון "איטא".

אין געוויסע הינזיכטן קאָן מען די איצטיקע פּעריאָדע פון אנטיסעמיטיזם פארגלייכן מיט די אכציקער יאָרן. מען קאָן זאָגן, אז איצט האָט דער אנטיסע־מיטיזם ארומגעכאפּט א גרעסערן טייל פון דער דייטשער באפעלקערונג. דער דוחקפאל אין דער מלחמה און די אָנ־צוגערייגנטע עקאָנאָמישע לאגע האָבן אנטיסעמיטיש לאגע גראד אנטיסעמי־טישע געפילן און אין א געוויסן גראד האָט מען זיי. גענומען באנוצן אויפ'ן באזיס פון מאָדערנעם אנטיסעמיטיזם. זיין באזיס איז אנדערש ווי ער איז גע־ווען אין די אכציקער יאָרן, און אויך אין דער גאנצער מלחמה פּעריאָדע. אין יע־נער צייט האָט זיך דער אנטיסעמיטיזם געזוכט צו רעכטפערטיקן אויפ'ן סמך פון עפּישע, מאָראלישע און אפילו פון רעליגיעזע טעמים. איז ער נאַציאָנאל און איז פארבונדן מיט'ן ראסן אנטיסעמיזם. אין דייטשלאנד טראָגן זיך איצט ארום, אומגליקלאכערווייזע, זייער שטארקע ראַ־מאנטישע און מיסטישע אידיען וועגן דער דאָזיקער טעמע, וואָס זיינען וויסנ־שאפטלאך אומבאגרינדעט. דאָס איז אזוי קאָנטיק אין דעם פאל פון "דער נאַ־ציאָנאל סאָציאליסטישער לערע, וועלכע איז די גרעסטע געפאר פארן דייטשן דענטום. מען זוכט צו צעטיילן די דייטשן לויט זייער אָפּשטאם און מען וויל אריינ־ברייגגען אין דייטשע קעפּ די איינרעדע־נישן, אז זיי זיינען פון א העכערער ראַ־סע.

וואָס די דאָזיקע מאָדערנע אנטיסע־מיטן וויל איינרייד אין, אז זיי קאָנען זייערע באהויפּטונגען באגרינדן לויט א וויסנשאפטלאכער טעאָריע, מיט דעם נייע עם אנטיסעמיטיזם גיבן זיך אָפּ די ראסן טעאָרעטיקער ווי דר. גענטהער, דער פּראָפעסאָר פון דער אנטיסעמיטישער ראסן פארשונג, וועלכער איז באשטימט געווארן אלס פּראָפעסאָר אין דעם יענא אוניווערסיטעט פון דעם נאַציאָנאל סאָ־ציאליסטישן בילדונגס אינסטיטוט אין טו־רינגיא. אויך דר. פריטץ, זיי צילן זיך צו פאנאנדערטייל די באפעלקערונג פון דייטשלאנד, זיי אָפּצווייפן פון די אידן, און זיי ווילן דיי איינסטיילונג מאכן מיט פינף גראדן. זיי שטעלן ארויס איין גרוי־פע, אז זי באוויצט די בעסטע מענשלאכע בלוט, און זי דארף שטיין העכער פון אלע דייטשן. דער געדאנק, אז מען זאָל באלאנגען צו דער אויסגעצייכנטער ראַ־סע רייצט אויף א נאטירלאך די פאנטאַ־זיע פון די מאסן. אָט דער טעאָריע האָ־בען די נאַציאָנאלע סאָציאליסטן צו פארדאנקען זייער דערפאָלג אין דעם גע־זעלשאפטלאכן דייטשן לעבן.

ביז איצט האָבן זיך די דייטשע לי־בעראלע און דעמאָקראטישע עלעמענטן וועלכע האָבן זייער פארלאָמענטארישער פארטרעטערשאפט אין דער פאָלק פאר־טיי און אין דער דעמאָקראטישער פאר־טיי, אין דער צענטער פּארטיי, און אין די צוויי ארבעטער פּארטייען, די סאָציי־אל דעמאָקראטן און די קאָמוניסטן, זיך געהאלטן ווייט פון דער טעאָריע. אומ־גליקלאכערווייזע האָט די דייטשע פאָלק־פּארטיי, לעצטנס, זיך א סך דערווייטערט פון די ליבעראלע טראדיציעס זייערע. זיי האָבן אין טורינגיא זיך אָנגעשלאָסן מיט דער נאַציאָנאל סאָציאליסטישער פּארטיי, וועלכע האָבן די חזנות אנטוויקלט צו א הויכער מדרגה פון קונסט און וויסנ־שאפט.

הגם לעצטנס האָט צו אונזער גרויס באדויערן דאָס חזנות גענומען ארייגנטרע־טען אין א פאוע פון שטארקער ירידה און גענומען גיין באלד אראָפּ; פאלירנ־דיק טייללווייז דעם יסוד אונטער זיך און דעם גרויס אינטערעס וואָס האָט שטענ־דיק געהאט ביים פאָלק — פארשיידענע שטרויכלונגען האָבן די לעצטע יאָרן דאָס חזנות באגעגנט אויף איר וועג, וואָס פארשטויסן און פארשווענכען איר אין א גרעסערער מאָס צום אָפּגרונד. מיר ווייסן אָבער וואויל און ווילן עס זיכער אויך קיינמאָל נים פארגעסן די גאָר וויכטיקע ראָל וואָס חזנות האָט פאר אזוי פיל הונ־דערטער יאָרן געשפּילט אין דעם לעבן פון יעדן אידן "פון זיין וויגעלע ביז צום קבר, פון זיין מזל טוב ביז צום עליו השלום", און אויך אין דעם אלגעמיינעם אידישן רעליגיעזן לעבן קולטורעל געזעלשאפטלאכן לעבן.

און דאריבער מיין איך, אז דוקא איצט אין א צייט ווען עס טראָגן זיך ארום אזעלכע פּעסימיסטישע ווינטן אין דעם חזנ'ישן לאגער, פארדינט די וויכטיקע ארבעט פון אליהו זאלודקאווסקי א נאָר מער פילפאכיקן באדייטענדן אינטערעס און דערמוטיקונג.

* * *

ביי דער זעלבער געלעגנהייט איז שוין אויך ווינשנסווערט כאָטש אין קורצן באַ־קאנט צו מאכן דעם לעזער אויך איבער אליהו זאלודקאווסקי'ס פערזענלאכקייט.

דער נאָמען זאלודקאווסקי איז געווען גאנץ ווייט אין ברייט באליבט אויף אויף יענער זייט ים, אויף די פארשיידענע הויכע חזנ'ישע אמטן אין פוילן, רוסלאנד און ענגלאנד. א. זאלודקאווסקי האָט אי־ן בעראל ארויסגערופן די טיפסטע אכטונג און ברייטסטע אנערקענונג נים נאָר אלס באנאבטער מוזיקאלישער חזן "און כאָפּ־פּאזיטאָר, נאָר אויך אלס קולטורעלער עסקן און מוזיקאליש־ליטעראַרישער מיט־ארבעטער פון איינינקע אָנגעזעענסטע אי־דישע און העבריאיאישע צייטונגען. חזן זאלודקאווסקי איז אויך געווען דער דער־פאָלגרייכער מוזיקאלישער רבי פון א גאנצער רייע תלמידים, וועלכע זיינען שוין צו הייגטיקן טאָג זייער באריימטע און גאָר גרויסע חזנים אדער דיריגענטן. עס וועט געגוג זיין בכדאי צו דערמאָנען דעם פאקט, אז איינער פון זיינע תלמי־דים מובהקים האלט אָן איצט מיט דער־פאָלג איינעם פון די גרעסטע חזנ'ישע אמטן אין פוילן און אפשר אויך פון גאנץ אייראָפּע. דאָס איז די באריימטע טאל־מאצקער שול אין וואַרשע, וואו עס האָט נים לאנג צוריק באטראָטן סיראָטעס שטעלע זאלודקאווסקי'ס א תלמיד משה קוסיווצעקי, וועמעס ביאָגראפיע עס גע־פינט זיך אין זעלבן בוך און פארנעמט פולע צוויי זייטן.

אויך פון זיינע תלמידים דיריגענטן איז געווען אנגעוויזן אויפ'ן יונגן באנאבטן ווילנער דיריגענט ח. גלעזער, וועלכער האָט שוין אלס 17 יאָריקער בחור'ל גע־דורך די גרויסע אקאדעמישע געבילדעטע חזנים, וועלכע האָבן די חזנות אנטוויקלט צו א הויכער מדרגה פון קונסט און וויסנ־שאפט.

הגם לעצטנס האָט צו אונזער גרויס באדויערן דאָס חזנות גענומען ארייגנטרע־טען אין א פאוע פון שטארקער ירידה און גענומען גיין באלד אראָפּ; פאלירנ־דיק טייללווייז דעם יסוד אונטער זיך און דעם גרויס אינטערעס וואָס האָט שטענ־דיק געהאט ביים פאָלק — פארשיידענע שטרויכלונגען האָבן די לעצטע יאָרן דאָס חזנות באגעגנט אויף איר וועג, וואָס פארשטויסן און פארשווענכען איר אין א גרעסערער מאָס צום אָפּגרונד. מיר ווייסן אָבער וואויל און ווילן עס זיכער אויך קיינמאָל נים פארגעסן די גאָר וויכטיקע ראָל וואָס חזנות האָט פאר אזוי פיל הונ־דערטער יאָרן געשפּילט אין דעם לעבן פון יעדן אידן "פון זיין וויגעלע ביז צום קבר, פון זיין מזל טוב ביז צום עליו השלום", און אויך אין דעם אלגעמיינעם אידישן רעליגיעזן לעבן קולטורעל געזעלשאפטלאכן לעבן.

אין דער צייט, ווען זאלודקאווסקי איז געווען חזן אין פוילן האָט ער בדעה גע־האט צו עפענען א גרעסערע חזנים שולע אויף וועלכער ער האָט שוין געזאָלט האָבן באקומען איבערגעגעבן די פארבליבענע קאָנצעסיע פון דער אלמנה פון באריימטן חזן־קאָפּפּאוויטצער בירבוים ז"ל, וועלכער האָט געהאט אָנגעהאלטן אזא שולע אין טשענסטאָכאָוו. אויך די וילנער אידישע קאָנסערוואטאָריע האָט געהאט בדעה צו גרינדן א ספּעציעלן קורס פאר חזנות ביי דער מיטווערקונג פון אליהו זאלודק־קאווסקי אין דעם גוט באקאנטן חזן קאָמ־פּאזיטאָר א. מ. בערענשטיין. נאָר די אומגינסטיקע פּאָליטישע סיטואציע, ווי אויך די שלעכטע עקאָנאָמישע אומשטענ־דען אין פוילן זיי יענער צייט האָבן דאָס אלע פלעגער צו נישט געמאכט אין אגב אין א. זאלודקאווסקי צו דערזעלבער צייט אנגאשירט געוואָרן אויף אן אָנגעזעענעם חזנ'ישן פאסטן אין ענגלאנד.

עס מעג אָבער צום פאָרדינטן שבח פון אליהו זאלודקאווסקי אויך דערמאָנט ווע־רען אז אויסער זיין גרויסער מוזיקאלי־שער און וועלטלאכער בילדונג מיט וועל־כער ער איז באוואפנט איז ער אָבער אויך צו דער גלייכער צייט אָנגעלאָדן מיט טי־פע תלמודישע ידיעות און איז דערפאר מאקע מיט רעכט באצייכנט געווען אויף יענער זייט ים צווישן זיין ברייטן קרייז מוזיקאלישע פריינט און פארערער ניט נאָר אלס אידישער מוזיק־אוטאָריטעט נאָר אויך אלס מלמוד און משכיל.

פאר די לעצטע פיר יאָר פארנעמט א. זאלודקאווסקי זיין חזנ'ישן אמט אין דעם טעמפּל "שערי צדק" אין דעטראיט, מיש. (וואו עס האָט פריער אָנגעהאלטן דעם זעלבן אמט דער באריימטער חזן אברהם מינקאָווסקי ז"ל, א ברודער פון פנחס מינקאָווסקי ז"ל), ער איז אויך דער די־רעקטאָר און גרינדער פון "הזמיר" אין דעטראיט.

אליהו זאלודקאווסקי האָט זיך אויך זעיר דאָפּעלטער געמאכט מיט זיינע אפטע לעקציעס אויף דער ראדיאָ אין דעטראיט און שיקאגאָ און אנדערע שטעט איבער "אידישע און אלגעמיינע מוזיק".

לעצטנס איז זאלודקאווסקי אָפּגעפאָרן אויף א פאר מאָנאטן אויף אן קאָנצערט און לעקציע טור איבער דאנאדע. אויפ'ן קאָנצערט לעקציע טור איבער די איינינקע גרעסערע אידישע צענטערן פון קאנאדע וואו ער וועט זיכער באזוכן וויניפּעג.

—(::)—

ווער און וואָס

א פעקל רעטעניש

— ווער זיינען די גרעסטע עקשנים אויף דער וועלט?

— די שדכנים, ווייל זיי האָבן שטענ־דיק ליב אויספירן.

— ווער איז געווען דער ערשטער ציי־טונגס טרעגער?

— נח'ס טויב. ווייל זי האָט אים גע־בראכט א בלאט.

— ווער איז א בעל חוב איבער'ן קאָפּ?

— ווער עס איז שולדיק פאר זיין הוט.

— ווער ווייס וואָס ביי יענעם פעלט?

— א גנב.

— וואָס האָט יעדער מענש א סך און ווייס נים וויפיל?

— וואָס מאָג א איד גנב'ענען?

— דעם אפ'קומען.

— האָר אויפ'ן קאָפּ.

— פאר וואָס האָט לויט'ן שטארק גע־ווינגן צום טרונק?

— ווייל זיין ווייב איז געווען א שטיק בערלין, לאָדז, וואַרשע, ביאליסטאָק, ווילנע און פיל אנדערע שטעט. אביסל לענ־גער וועט זאלודקאווסקי פארברענגען אין קאָליש, פּוילן, ביי זיין באריימטן פאטער ר' נח לידער, איינער פון די שרידי דור הישן פון דער פעריאָדע פון אלטן חזנות איז פאר די לעצטע פערציק יאָר שטאט חזן דארט. אויף זיין איצטיקן באזוך אין אייראָפּע וועט חזן זאלודקאווסקי אויך זוכן צו געפינען נויטיקן מאטעריאל פאר זיין. ניי וועדק וואָס ער פלאנט אין דער צוקונפט ארויסגעבן: "דער שלחן ערוך פון מוזיק".

פון א "פאריזער היינט" וואָס איז צו מיר די טעג ארייגגעפאלן אין האנט, דערוויס איך זיך וועגן א באזוך זיינעם שוין אין פאריז וועגן וועלכן דער באקאנ־טער אידיש־מוזיקאלישער רעצענזענט א. הירשין איז פול מיט לויב־געזאנגען וועגן אליהו זאלודקאווסקי'ן, און ארומרידנדיק די כאאסריקע שטימונג וואָס הערשט לעצטנס אין אלוועלטלאכן חזנ'ישן לאגער דריקט זיך א. הירשין אויס מיט באניים־טערונג: "כי לא אלמן ישראל" זאָגט אונז א מאמר, און עס איז נאָך פארבליבן א קליינע גרופּע קולטור־טרעגער אויפ'ן חזנ'ישן געביט. איינער פון דער קליינער פּעריאָדע איז דער חשוב'ער אליהו זא־לודקאווסקי, וואָס האָט דורכפארנדיק פאָ־ריז אונז נאָר וואָס מחנה געווען מיט א שבת'דיקער תפלה און אידישן כאָ־צערט".

ביי זיין צוריקקער פון אייראָפּע וועט א. זאלודקאווסקי אויך אונטערנעמען א קאָנצערט לעקציע טור איבער די איינינקע גרעסערע אידישע צענטערן פון קאנאדע וואו ער וועט זיכער באזוכן וויניפּעג.

—(::)—

ווער און וואָס

א פעקל רעטעניש

— ווער זיינען די גרעסטע עקשנים אויף דער וועלט?

— די שדכנים, ווייל זיי האָבן שטענ־דיק ליב אויספירן.

— ווער איז געווען דער ערשטער ציי־טונגס טרעגער?

— נח'ס טויב. ווייל זי האָט אים גע־בראכט א בלאט.

— ווער איז א בעל חוב איבער'ן קאָפּ?

— ווער עס איז שולדיק פאר זיין הוט.

— ווער ווייס וואָס ביי יענעם פעלט?

— א גנב.

— וואָס האָט יעדער מענש א סך און ווייס נים וויפיל?

— וואָס מאָג א איד גנב'ענען?

— דעם אפ'קומען.

— האָר אויפ'ן קאָפּ.

— פאר וואָס האָט לויט'ן שטארק גע־ווינגן צום טרונק?

— ווייל זיין ווייב איז געווען א שטיק

פון אידישן ביכער מארק אין ארץ־ישראל

חיי נשואים

רומן, מאת דוד פוגל, הוצאת "מצפה", תל־אביב, תר"ץ

פון אונזער ארץ־ישראל קארעספּאנדענט

בן יקיר

עס איז געווים א דערפרייענדע דער־שיינונג, וואָס א סך פון אונזערע דיכטער גיבן זיי דאָווך אָפּ מיט פּראָזע, וואָס איז אזא ארימער געביט אין אונזער ליטעראַ־טור. אָבער מען דארף זאָגן דעם אמת, אז זייערע פּראָזאישע ווערק דערגרייכן נים אזא קינסטלערישע הויך, אויף וועלכער עס געפינען זיך זייערע פּאָעטישע שאפון־גען. ווייזט אויס, אז זיי פארמאָגן נים אזא אינווייניקסטן דראנג אויסצודריקן זייער באגער. עפּעס פילט זיך אן אומגע־צאמטקייט אין דער "פּראָזע פון אונזערע פּאָעטן, און אפילו ביי די גרעסטע צווישן זיי, ביאליק, טשערניכאָווסקי, שניאור, שמעונוביץ — דער גרעסטער־ טייל פון דער שיינענדיקער "פּלעיאדע" אין אונזער פּאָעזיע — די אלע האָבן אויך געשריבן פּראָזע און האָבן געשאפן גאנץ וואָניקע ווערק. אָבער צו א גאנץ ווערק, צו אזא וואָס עפּנט נייע וועגן, אנטפּלעקט בررייטע האָריזאָנטן, האָבן זיי נים דערגרייכט. ני־טא קיין אריינגליטעט אין די ווערק און צייטנווייז דאכט זיך אויס, אז זיי זיינען געשאפן געווארן אָט אזוי, סתם אין דער וועלט אריין.

אָבער איין מעלה פארמאָגן אָט די שאַ־פונגען — א מעלה, וואָס קומט פון לירי־שן דאנקבאר פונ'ם דיכטער. א דאנק זיין לירישער אויסדרוקס קראפט בررענגען דער דיכטער אריף די געפילן פון זיין זעלישן קוואל, און אויב אפילו די כאַ־ראקטעריסטיק פון זיינע העלדן איז נים אזוי פּולשטענדיק, ווערט דאָס אין געווי־סע מאָמענטן דערנאָנט דורך זיין דער־ציילערישער קראפט.

אָט די אלע מעלות און חסרונות געפי־נען זיך אויך אין פּאָעל'ס בוך "חיי נשו־אים" און א דאנק דעם אויסגעשפּראָכע־נעם גייסט פון זיין ליריק האָבן זיך די איינשאפטן אנטפּלעקט אין גאָר א גרוי־סער מאָס.

אויך לויט דער טעמע איז וויכטיק, אז מען זאָל דעם בוך שיינקען א געוויסע אויפמערקזאמקייט. אָט די טעמע, דאָס לעבן פון נאָך דער חתונה, איז נים קיין נייע אין אונזער ליטעראַטור, אָבער זי איז נאָך גאָר א פרישע. דאָס וואונדערלא־בע ליד פון ווין מיט איר אָפּקלאנג, ווא